

ARCHBISHOP HOVNAN DERDERIAN

THE
BOOK
CORNER

2021

Սոյն գիրքը կը հրատարակուի
ագնիւ մեկենասութեամբ՝

ՍԻՊԻԼ ԱՔՐԱՀԱՄԵԱՆԻ

“Այո, ով Տէր, իմ ապաստանս դուն ես”

Սաղմոս 91:9

This publication was made possible
through the generous contribution of

SYBILLE APRAHAMIAN

“Yes, O Lord, you are my refuge.”

Psalms 91:9

Table of Content

	Pg
“God is not a Christian”	4
To Dream and Create	12
A Time to See	14
A Time to Choose	17
A Time to Act	20
Between Heaven and Earth	23
The Words of Martin Luther King	30
Courage to Pray	38
Աղօթքը՝ զԱստուած փնտռելու սլաքն է	38
Աղօթքը՝ մարդը կը տանի հորիզոնէն անդին	40
25 Years of Guiding the Christian East Bartholomew Apostle and Visionary	48
“The Inner Voice of Love”	54
Մարգարէն	58
Վազգէն Ա. Հայրապետ Հայոց	66
Վազգէն Ա. Հայրապետ Հայոց Գիրք Չորրորդ	77

“God is not a Christian”

Desmond Tutu

Desmond Tutu has been one of the most outstanding church leaders whom I have always admired. A brave and faith-filled leader who lived with his people during most crucial times.

As I am about to share my thoughts dedicated to one of his most “controversial” books entitled “God is not a Christian,” I first would like to quote a passage by Archbishop Tutu from the foreword of the book. I believe that would set the path for this journey.

“In the Church of Sant’Egidio in Rome, home of an extraordinary community of laypeople devoted to working for the poor, there is an old crucifix that portrays Christ without arms. When I asked about its importance to the community, I was told that it shows how God relies on us to do God’s work in the world. Without us, God has no arms or hands. God relies on us. Won’t you join other people of faith in becoming God’s partners in the world?”

Here I would like to add my thoughts and perception of the lesson I get from the author:

“To respond to the above thought or interpretation, I would add the following. God does not rely on us. God graces upon us the privilege to become partners in the creation. The key word therefore is privilege. Humanity is privileged to do God’s work in

the world. The more engaged we become in God's work in the world, the richer we are spiritually. Those who focus their faith life on God and the life of Christ certainly chose to live a purpose-driven life and show greater appreciation for the gift of life."

The editor of the book John Allen inspires the reader with his vision to enlighten us with the faith-based understanding of Desmond Tutu. The editor shares with the reader the following statement from African spirit of Ubuntu: "A person is a person only through other person."

Here I would add my thoughts to the words of the editor. Archbishop Tutu is a strong advocate of "a shared humanity. His entire life has been a campaign against injustice. Thus, his message is clearly defined in his book "God is not a Christian." How can we live indifferently against intolerance and poverty, war and crime, when we can speak out for interfaith understanding and cooperation? We all are called to do God's work in the world and to be peacemakers".

Archbishop Tutu's book is presented to us in four parts. Let's begin the journey to meet and converse with Archbishop Desmond Tutu.

My intention is to select only few thoughts from all four parts of the book and then share with the reader my reflections.

Part One: Advocate of Tolerance and Respect

At the first glance, I came across this statement. ***"God is the only God of His people, whether they acknowledge Him as such or not."***

This mindset can be seen or understood by many as most provocative and challenging. Being a good Christian does not necessarily grant us the right to undermine those who profess the faith tradition other than Christianity. Christianity is a bridge to God. The rest is in the hands of God. Tolerance for all faith traditions therefore is vital. These are particular passages which reflect the unique theological thoughts of Archbishop Tutu, the activist, who lived his faith thoroughly.

As he speaks about God, he then makes the following statement: ***“Our God would be too small if he was not also the God of Gandhi: if God is one, as we believe, then He is the only God of all his people, whether they acknowledge him as such or not. God does not need us to protect him. Many of us perhaps need to have our notion of God deepened and expanded. It is often said, half in jest, that God created man in his own image and man has returned the compliment, saddling God with his own narrow prejudices and exclusivity, foibles and temperamental quirks. God remains God, whether God has worshippers or not.”*** (page 7-8)

“Our conduct far too often contradicts our profession, however. We are supposed to proclaim the God of love, but we have been guilty as Christians of sowing hatred and suspicion; we commend the one whom we call the Prince of Peace; and yet as Christians we have fought more wars than we care

to remember. We have claimed to be a fellowship of compassion and caring and sharing, but as Christians we often sanctify sociopolitical systems that belie this, where the rich grow even richer and the poor grow even poorer, where we seem to sanctify a furious competitiveness, ruthless as can only be appropriate to the jungle.” (page 8)

In the first part of the book, the author reminds us the words of St. Augustine. “Thou has made us for Thyself and our hearts are restless until they find their rest in Thee.” I have read this statement multiple times. And after reading it, it has sparked an alertness in me to protect my spirituality and be very attentive to live God’s presence continuously. Life is a journey, during which we are challenged to go through the many inroads. Once we find God within our inner self, we then no longer lose our path towards humanity and justice.

Here I would like to add few more lines from the author about God and the co-relationship with Christians: ***“To claim God exclusively for Christians is to make God too small and in a real sense is blasphemous. God is bigger than Christianity and cares for more than Christians only. He has to, if only for the simple reasons that Christians are quite late arrivals on the world scene. God has been around since even before creation and that is a very long time.” (page 14)***

In part one, Archbishop Tutu speaks about Ubuntu and then about the virtue of forgiveness. This is most educational as it is dedicated to forgiveness. ***“...there can be no future without forgiveness. There will be no future unless there is peace. There can be no peace unless there is reconciliation. But there can be no reconciliation before there is forgiveness. And there can be no forgiveness unless people repent.” (page 35)***

Another valuable message which the author shares with us is reflected to the history of the past: “Those who cannot remember the past are condemned to repeating it” (Santayana).

The notion of diversity has been one of the leading thoughts of the Archbishop: ***“We belong in a world whose very structure, whose essence, is diversity, almost bewildering in extent. It is to live in a fool’s paradise to ignore this basic fact.” (page 50).***

The reality of the universe is that we live in a diverse world. The beauty of the creation is also reflected in the diversity of the universe. The contrary would have been living as robots made by a factory where all would have been governed by self-controlled and programmed units. While humanity is far greater than that, as our collective wisdom and talents reflect the immensity or immeasurability of the divine wisdom.

It is clear to us all that Archbishop Tutu has been a devout advocate of Martin Luther King. He quotes

him as he speaks about love, introducing the powerful message by Martin Luther King **“Where the law of an eye for an eye obtains, in the end, all will be blind. If we don’t learn to live as brothers, we will die together as fools.”** (Martin Luther King).

The second part of the book is entitled International Campaigner for Justice.

When we read the life of Desmond Tutu, we then realize that his life’s journey has been a fight for justice. And he makes this statement addressed to the government of South Africa: **“You are too late, because the book you should have banned long ago is the Bible, for that is the most revolutionary book in a situation of oppression.”** (page 65)

I find one of his expressions most fascinating as he speaks about God and the turbulent journey of our lives. **“Our God is a God who enters the furnace of tribulation with us.”** (page 75)

He speaks about Genocides of the world and makes this statement **“Denial is double genocide.”** The second part of the book reflects on the world in turmoil. He extensively speaks about the Palestinian question/cause, sharing with the reader his eyewitness accounts.

Parts three and four of the book is dedicated to South Africa: voice of South Africa’s voiceless and South Africa’s conscience.

In part three of the book, Archbishop Tutu gives us an enriching definition of theology. His understanding of theology is most refreshing and relates to real life. **“Theology is an attempt to make sense of the life experience of a particular Christian community, a community conditioned by time and space, and all of this in relation to what God has done or is doing and will do – the fundamental reference point being the man Jesus.”** (page 118)

He then speaks about “Black Theology.” He reveals the truth of injustice in his words for the black people. **“Black theology is an engaged theology, not an academic, detached theology. It is a gut-level theology, relating to the real concerns, the life-and-death issues of the black man.”** (page 119)

“Black theology is thus the theology of the oppressed, and to this extent it is a theology of liberation. It seeks to lay bare for all to see that the divine activity is in fact ultimately of a piece: God sets his people free to enter the Promised Land in this life and not merely in some vague celestial future.” (page 120)

There are several pages dedicated to his philosophy on living the Christian Faith. **“Christianity is ultimately going to lose any credibility it may still possess if it is seen to be in alliance with oppressive political and economic forces upholding an unjust status quo.”** (page 125)

Archbishop Tutu shares with us the reality of the suffering and torture by the hands of people who speak in the name of law in their own understanding. **“We are normally law-abiding people, but when the honor of God is at stake, then we will disobey thoroughly iniquitous and unjust laws.”** (page 153)

Many outstanding world leaders have rendered unwavering respect to Archbishop Desmond Tutu. He has been considered to be “the voice for freedom and justice in countries across the globe” (President Barack Obama), “for the human principals he upholds” (Dalai Lama), “a global guardian” (Time Magazine).

In closing, I would say that anyone who reads Desmond Tutu’s book “God is not a Christian” enters into the sphere of a unique understanding in living the Christian Faith.

To Dream and Create

Few days ago, Father Vazken Movsesian extended to me a valuable gift – a book authored by Pope Francis titled “Let us Dream, the Path to a Better Future.”

The book is the response to the crisis of COVID-19, which truly has challenged the world. As I have been reading the book, I find almost all reflections most uplifting. Thus, I have decided to share with the reader those which I find relevant to our personal faith life.

In the prologue, Pope Francis speaks to us about the time of trial. “We are living in a time of trial. The Bible talks of passing through fire to describe such trials, like a kiln testing the potter’s handiwork (Sirach 27:5). The fact is that we are all tested in life. It’s how we grow.”

The world in which we live is no different than the world experienced by our ancestors. Trials of life should never shatter our spirituality. More so, trials of life teach us and instruct us to grow wiser and stronger and to look into the depths of our hearts and there to meet the very presence of God.

Pope Francis empowers us all with challenging words. “God wants to bring forth the world with us, as partners, continually.” This should be considered as a privilege granted upon us by God. I truly believe

in this saying, for being created in the image of God, we are capable to become partners in the creation God has offered for our spiritual growth and enjoyment. It is a calling addressed to us to become “the creators of [our] future.”

In the prologue, Pope Francis reflects upon the COVID-19 crisis, yet he reminds us about “so many swords that threaten to devour us.” Certainly, the world has neglected the hidden pandemics of this world, the pandemics of hunger, and violence and climate change.”

The entire world is in a turmoil and the COVID-19 crisis has somehow overshadowed the rest of the pandemic, which equally threaten the peace of the world and the well-being of people. To me personally, the COVID crisis has been a reason to contemplate on life in general and somehow make this time in my life a special time of solitude and prayer - to start my life anew. It has been a time of self-purification and spiritual rebirth.

The book is divided into three parts: A time to see, A time to chose and A Time to Act.

I invite you to walk with me during this journey, as I will share with you the words of the Pope and some reflections from my heart. And this will be my modest gift to you, my dear friends.

A Time to See

In the first part of the book authored by Pope Francis, the Pontiff reminds us all the words of St. Paul the Apostle: “Where sin increased, grace abounded all the more.” (Romans 5:20)

The Pontiff speaks about the many defects of our spiritual life, and focuses heavily on the “virus of indifference. Speaking on the spiritual gifts graced upon us by the Holy Spirit become “the antibodies to the virus of indifference. They remind us that our lives are a gift and we grow by giving of ourselves: not preserving ourselves but losing ourselves in service.”

Truly, Christ, our Lord, the Only Begotten Son of God has revolutionized the world and has called us all to be anew in Him and follow His footsteps. The gospels and the epistles cultivate within us a new spirit, in deepening in our spirituality the divine thought that “We belong to God and to one another, and we are part of the creation.”

In many of my previous writings and reflections, I have often introduced the thought that there is one sole reason we witness the devastation, the turmoil and greed in today’s world. That reason is that humanity has distanced itself from God. We have closed the doors of our hearts to restrict God’s entry into our being. Pope Francis develops the same thought in most expressive ways as he defines this

state of the heart in the following words. “We have neglected and mistreated our ties with our Creator, with Creation and with our fellow creatures.”

The root of all these can be seen in the absence of a prayerful life, and above all, in greed. I certainly believe “the regeneration of human society” is a must. Here are the words of Pope Francis: “The regeneration of human society meant a return to respecting limits, curbing the reckless pursuit of wealth and power, looking out for the poor and those living on the edges.”

What would be the ultimate message of the Gospel of our Lord. Being the Living Gospel, He calls on us to imitate Him and become “the agents of a new future.”

As I was reading the first part of the book: A Time to See, there I came across a most touching story from the life of Pope Francis, which we must all read, to better understand the dignity of the human touch.

“During Wednesday general audiences, when after giving a little teaching, I went among the people, blind kids would say to me, ‘Can I see you?’ and I would say, ‘Of course,’ without knowing at first what they meant. But then I realized they wanted to touch my face with their hands so they could ‘see’ the Pope. Touch is the only sense that technology has yet to supplant. No device could allow those blind kids to ‘see’ me as clearly as they did with their hands.”

In the first part of the book, Pope Francis realizes that the COVID-19 crisis cannot in any way separate the people of God from the Church, as we all have become creative in many ways. The way he describes the new reality is “living a life online.”

It would be almost impossible to reflect upon the many thoughts which have inspired me immensely and have strengthened my faith in God. I can clearly say that those of us who have a chance to read the book by Pope Francis we first have “A Time to See” all things but above all be in the presence of God.

A Time to Choose

The second part of the Pope's new book titled "Let Us Dream" leads us through a new phase. "A Time to Choose" as in the title of the second part is rich with its reflections and it would be almost impossible to focus on all pages and ideas reflected in the writings of the Pontiff. He speaks of "non-negotiable values," which are at the core of human morality. I admire his thought which refers to the common good: "When we invest in the common good, we amplify what is good for all."

The Pope speaks of the ultimate importance of truth reminding us all the equivalent of the Greek word *aletheia*: "what reveals itself; what is unveiled." In the second part of the book, he dedicates many pages on the significance of tradition and reminds us the words of Gustav Mahler, that "tradition is not the repository of ashes but the preservation of fire."

Truly, tradition is the repository of the richness of the wisdom and the life lived by our ancestors. And respect for the tradition passed down from the past generations and our parents must be venerated and passed on to our children.

The Pope then touches upon many important subjects: the elderly, the role of women, etc. What strikes me more is the one passage from his writings, where he reminds us first that "The Lord first

announced the New Life to women because they were present, attentive, open to new possibilities.”

“I am thinking in particular of women economists whose fresh thinking is especially relevant for this crisis. Their call for an overhaul of the models we use to manage economies is attracting attention. Thiers is a perspective born of their practical experience of the real economy which they say has opened their eyes to the inadequacy of standard textbook economics. It was often their unpaid or informal work, their experience of maternity or running households in addition to high-level academic work, that made them aware of the flaws in the dominant economic models of at least the last seventy years.”

“To describe women as ‘housewives’ is often considered demeaning, and sometimes it is used as such. But in Spanish, *ama de casa* (‘the mistress of the house’) carries the meaning of the Greek *oikos* and *nomos*, from where we get the word ‘economics’: the art of household management. Managing households is no small feat; you have to do many different things at once, reconciling different interests, being flexible, and having a kind of canniness. Housewives have to speak three languages at the same time: that of the mind, that of the heart, and that of the hands.”

The second part of the book is a pastoral handbook, as he touches many lives in relating the topics

to everyday issues. I would specifically recommend pastors to make the book a guidebook for their ministry.

In the last segments of the second part of the book, the Pontiff speaks of the “enemy within” which he then ties with the notion of synodos “walking together,” which leads us to personal and collegial prayer.

The entire second part of the book can be re-read several times as it has a healing effect, especially for the people who are challenged with the crisis of the pandemic. To me, it becomes the vaccination for our troubled souls.

A Time to Act

Here, I would like to reflect on the third part of the book authored by Pope Francis titled “Let Us Dream.”

In the first part of the book, the Pontiff makes a simple yet powerful statement:

“We belong to God and to one another.” As I read the third part of the book, there I come across a quote by the poet Radindranath Tagore: “Thou hast made me known to friends whom I knew not. Thou hast made me known to friends whom I knew not. Thou hast brought the distant near and made a brother of the stranger.”

The Pontiff’s spiritual message fills our heart and soul with the vision of vision of being part of a people, the family of the world. This sense of belonging deepens in our hearts the noble cause of universal fraternity. The world suffers today due to the lack of belonging to God and one another. Selfishness and indifference kills the dignity of humanity.

As the Pontiff speaks of Christianity, and the mission graced upon us, he then reminds us of the Brothers Karamazov” when the Father Zossima illuminates our mind with these words that “salvation will come from the people.” The message should be well understood as the Pope writes: “To set yourself above the people of God is to ignore that the Lord

has already come close to His people, anointing them, raising them up.”

Entire pages are dedicated to the notion of the regeneration of society. And I certainly see what this pandemic can actually speak to our hearts: to live a dignified life, throughout which God needs to be our destination.

The Pope speaks about philanthropy and the shared solidarity and our responsibilities for the poor who die of hunger. “Solidarity is not the sharing of crumbs from the table, but to make space at the table for everyone.”

The many of his reflections his words can certainly revolutionize the world. “The problem is not feeding the poor, or clothing the naked, or visiting the sick, but rather recognizing that the poor, the naked, the sick, prisoners, and the homeless have the dignity to sit at our table, to feel ‘at home’ among us, to feel part of a family. This is the sign that the Kingdom of Heaven is in our midst.”

In the final pages of the third part of the book, the Pontiff enlightens us with one of the most important ingredients of morality: Service.

“Our greatest power is not in the respect that others have for us, but the service we can offer others.”

The life of our Lord and Savior Jesus Christ can be summed up in this one key word: Service. The descent of the Only Begotten Son of God from

Heaven teaches us to serve one another as He humbled Himself and washed the feet of His disciples.

“Let us Dream” is the vaccine for the wounded souls of humanity. Inasmuch as we need to fight the pandemic and stop the spread of the virus, equally and more so, we need the “spiritual vaccine” for the human soul. Humanity is challenged to have the wake-up call and embark on a journey in search of God.

Between Heaven and Earth

This is a book which reflects the faith of the late Catholicos Karekin I, who has been one of the luminous religious leaders of the Armenian Church in the 20th century. His engagement in the international religious arena has been most visible through his active role in the ecumenical circles. The book is a composition of series of questions put forward by Giovanni Guaita, to which His Holiness has responded most eloquently and with a unique richness of the mind and soul.

In his introduction, Giovanni Guaita makes an interesting statement as he refers to the books in the following words: “through this volume, the Catholicos did indeed leave us a *‘spiritual will.’*”

“For Karekin I, human life was ‘an encounter between heaven and earth.’ These were the dimensions of his theology and spirituality, their focal point being Christ: ‘God engaged in human history.’ My conversational partner brought this orientation to every problem we discussed. At the same time, he always expressed profoundly Christian point of view, never falling into vague spiritualism or clericalism. Hence, the reader, even a non-believer, can, through the prism of Armenian history and the personal experience of the late Catholicos, find genuine inspiration in the words of Karekin I.” (page 20).

I will make an attempt to choose a variety of topics discussed during the interview, which shed light on issues pertaining to our Christian faith life. One has to read the book to get a better understanding of his upbringing, his journey of life and his own philosophy of life, in general.

Speaking about the role of a bishop in the life of the Armenian Church, he shares with the reader the following response in three statements. *“To be a bishop, a successor of the apostles, is not a personal choice; it is the answer to a call. He who inherits the mission of Christ must always respond to the call and to He who called him. Second, there is a task to accomplish: the bishop is a messenger, which is what the Greek word apostolos means, apostle; he is sent for a mission, that of continuing the ministry of the Lord among the people who are entrusted to him. Third, a bishop must always feel that he is a servant.”* (pages 21-22)

His theological perspective on the Eucharist is most inspiring. One can tell that he has a deep understanding of the sacrament. *“The Eucharist is the participation in the life of Jesus, and I would like to use a stronger word: it is the reincarnation of God in the life of men. In the liturgical, Eucharistic act, you are not living the presence of God as if it were the commemoration of a historical figure; it is as if He descended once again into the church to join us, as He joined His disciples during His life on Earth.”* (page 37)

Sainthood is one of his favorite topics. And I have quoted him in many of my sermons. Here he approaches the question in a more elaborate thought: “A saint is not an exceptional person, in the sense that he is not like us, since that would mean that we could not be like him.” He then shares with the reader an expression by Henri Daniel-Rops: “I cannot respect pure and saintly hands that have always been protected by gloves. I prefer hands that have remained pure in mud.”

When he speaks about happiness, Karekin I gives us a comprehensive and truthful answer. “Those who have not lost a sense of the presence of God within them and in their lives are happy.” And I truly feel the same in the depth of my heart. I have surrendered my life into the hands of God and feel spiritually comforted.

Faith is another important aspect in the spirituality of Karekin I. When asked “why do you believe?” he responds with the following words: *“I have never asked myself that question because I feel that I believe and I could not not believe; simply put, my faith was born in me during my childhood, and over time, it has become even deeper, more integrated into the framework of my life. To ask me that question, then would be like asking why I exist. The presence of faith is such an existential fact for me that I cannot give you an answer that is purely logical or by reasoning*

intellectually. Faith is a gift of God, something inherent to my existence. It's a question of life, and not of reason or of conviction, which is why I don't really know how to answer that question!" (page 76)

Through his writings, Karekin I cherishes the thought of Metanoia, change in one's way of life resulting from penitence or spiritual conversion. *"I think today our nation needs a metanoia, an interior conversion."* I would have wished and prayed that all people would feel the hunger of "interior conversion," for then this world would have been a better place to live.

As he speaks about the mission of the Armenian Church, he prioritizes the following three points: *"Our top priority right now is to reinvigorate the service of the Church by encouraging the formation of new generation of dedicated priests and lay people. Next to that, the second thing that has been the creation of a Center of Christian Education for lay people, which must produce teachers of religion for schools. And third concern involves the cultural service in which the Church must engage itself, since in Armenia you cannot separate culture and religion."* (page 113)

Serving people has been his vision. To better express his thoughts, he quotes the following statement from Abbe Pierre: *"When you put your hand in the hand of someone in need, you find in his hand the hand of God."*

Many people question the validity of science in the context of religion. I personally do not see any contraction and above all agree with him when he states that *“science will allow us to find the feeling that we are not the masters of creation.”*

Speaking about the divorce in modern society, he first explains the stance of the Armenian Church and then makes the following statement: *“I do not believe in the idea of a ‘temporary family.’ That would be making the family a kind of merchandise, denying the very idea of family, which is an integral part of God’s creation.”*

Speaking of human life, he shares with the reader the following thought: *“Human life has a sacred character that must be respected.”*

And truly, humankind is abusing God’s most precious gift of life. With the same thought he expects from people to respect the nature: *“God entrusted the world He created to man, who through science and technology may use natural resources, but he must not waste them.”*

Identity is another important aspect of human life. Globalization has been misunderstood by many. We should never ignore *“the sense of a national identity. Human beings are not born from nothing.”* He then quotes Edouard Balladur: *“France is not nature’s creation; it is history’s creation.”*

Speaking of “aspect of Christian life,” Karekin I defines ecumenism in these following distinct statements: *“I think that ecumenism must consider at the same time three aspects of Christian life: **Koinonia**, the aspect of spiritual communion; **Kerygma**, preaching, and **Diakonia**, service.”*

Suffering has been an inseparable infusion in our spirituality. Karekin I gives us a powerful description of the notion as reflected in the lamentations of Saint Gregory. No further interpretation is needed here. *“The Elegies, or Lamentations, of Saint Gregory of Narek are rather different from the Book of Job. In these elegies, there is a very profound interior drama, the drama of all men. Saint Gregory represented the spiritual struggle of a man who feels that he has the infinity and all-powerfulness of God and, at the same time, sees the human pettiness that leads him to sin. It is the conflict between the desire to elevate yourself toward God, to participate in His grace, and our condition of fragility; the interior turmoil between the taste for the divine, or the aspiration toward God, and the seduction of sin, or the attraction of the Earth. Finally, that inner struggle becomes prayer.”* (page 210).

The theology of the Cross has been a core aspect in the writings of Karekin I: *“The crucifixion is the evidence of God’s kenosis. God made Himself man and suffered, that is the greatness of Christianity.”*

Here, I would like to share two very empowering thoughts by Karekin I; one is about change and the second about history: *“The world changes. Change is not new. The world has always known change and it will continue to change. We are ourselves carried along with these changes. We are not the objects but the subjects, not the victims but the actors.”* (page 220)

“History is not something that is acquired, something static. History, human life, is a movement, a process of change, I would say, a process of growth. We are the makers of history, not only spectators.” (page 221)

Christianity is not a philosophy. It is a way of life. Speaking of Christianity, Karekin I makes the following statement: *“Christianity is a book that is still being written.”*

This book entitled “Between Heaven and Earth” is a powerful guide for all to focus our prayers during the journey of lent on the dignity of human life. Being created in the image of the Creator, the Almighty God, we ought to uplift our hearts with the living message of divine love: “God is love...without end...”

I highly recommend the reading of this book “Between Heaven and Earth.” As we read the words and messages of Karekin I, we then feel in the depth of our hearts the spiritual transformation, a noble feeling which gives birth to the new person in God.

The Words of Martin Luther King

This book is a small collection of empowering words of Dr. Martin Luther King, edited by his wife Coretta Scott King.

Words armor our spirituality when they are lived with total sincerity and a passionate heart with the vision of life seen beyond the horizon.

To me personally, the words of Martin Luther King embody in themselves the Word of God, the life of Christ, our Lord, which truly have not been followed by many. Yet in the life of this brave man, the world sees all the necessary ingredients which change our life into a blessing.

In the introduction, Coretta Scott King recalls the words of her husband in his acceptance speech in Oslo, in 1964, when he had been awarded the Nobel Prize: *“I feel as though this prize has been given to me for something that really has not been achieved. It is a commission to go out and work even harder for the things in which we believe.”*

As I read this statement, I feel the immensity of humility in his being. Dr. King was an empowered preacher, whose sense of responsibility was beyond human comprehension. He was a man whose heart was strong enough to move mountains due to his vision that true reward comes from God.

Here I will share with the reader a few of his words, messages, which I see and perceive as prayers, which can transform our spirituality.

Service

The notion of service is infused in his spiritual being. And reading his words, one certainly grasps the ultimate beauty of service in our lives.

“Every man must decide whether he will walk in the light of creative altruism or the darkness of destructive selfishness. This is the judgment. Life’s most persistent and urgent question is, what are you doing for others?” (page 17)

“Everybody can be great. Because anybody can serve. You don’t have to have a college degree to serve. You don’t have to make your subject and verb agree to serve. You don’t have to know Einstein’s theory of relativity to serve. You don’t have to know the second theory of thermodynamics in physics to serve. You only need a heart full of grace. A soul generated by love.” (page 17)

Participation

I have often spoken about the role of the human being in the life of the community through active participation. For in distancing ourselves from the

universe and mankind, we then are in isolation and are no longer able to share with the people of God the gifts with which we were born.

Here I would like to quote the words of Martin Luther King, which have healing power for humankind: *“When an individual is no longer a true participant, when he no longer feels a sense of responsibility to his society, the content of democracy is emptied. When culture is degraded and vulgarity enthroned, when the social system does not build security but induces peril, inexorably the individual is impelled to pull away from a soulless society. The process produces alienation – perhaps the most pervasive and insidious development in contemporary society.”* (page 19)

Morality

Today’s society ought to enlighten the mind and soul with the visionary principles of this giant. Humanity has lost the track of journey which leads us to God and embraces joy risen from materialistic values: *“We are prone to judge success by the index of our salaries or the size of our automobiles, rather than by the quality of our service and relationship to humanity.”* (page 21)

The intent of the preacher who wishes to bring humanity closer to God and the truth of life is as clear as crystal. *“Moral principles have lost their distinctiveness. For modern man, absolute right and absolute*

wrong are a matter of what the majority is doing.”
(page 21)

Certainly, it would be disastrous when moral principles are understood in the count of the crowds. I would say that moral principles should lead the crowds.

Forgiveness

The world community and more so, the leaders of today's world are suffering due to the absence of forgiving hearts for one another. Forgiveness is the basis of Christianity. Even for the Church leaders, it must be a message relived. There cannot be a community where the spirit of forgiveness is trodden. Thus, the words of Dr. King are the spiritual vitamins for our faith life. A heart emptied of the spirit of forgiveness must read his words till we get the true and powerful meaning of the message.

“We must develop and maintain the capacity to forgive. He who is devoid of the power to forgive is devoid of the power to love. There is some good in the worst of us and some evil in the best of us. When we discover this, we are less prone to hate our enemies.” (page 23)

“Forgiveness is not an occasional act; it is a permanent attitude.” (page 23)

Racism, Civil Rights, Justice, and Freedom

Racism, civil rights, justice, and freedom have been the road maps of his life's journey. He almost singlehandedly led the movement of life, the dawn of new life of humanity. Humanity cannot and should not live life in isolation. We are created for one another and the beauty of life is seen only in the living message of love and respect for human life, which ultimately requires sacrifice.

“Human progress is neither automatic nor inevitable. Even a superficial look at history reveals that no social advance rolls in on the wheels of inevitability. Every step toward the goal of justice requires sacrifice, suffering, and struggle; the tireless exertions and passionate concern of dedicated individuals. Without persistent effort, time itself becomes an ally of the insurgent and primitive forces of irrational emotionality and social destruction. This is no time for apathy or complacency. This is a time for vigorous and positive action.” (page 59)

Faith and Religion

The words of Dr. Martin Luther King dedicated to faith and religion educate us about God's centrality in our life. Here he speaks about the co-relationship between science and religion:

“Science investigates; religion interprets. Science gives man knowledge which is power; religion gives man wisdom which is control. Science deals mainly with facts; religion deals mainly with values. The two are not rivals. They are complementary. Science keeps religion from sinking into the valley of crippling irrationalism and paralyzing obscurantism. Religion prevents science from falling into the marsh of absolute materialism and moral nihilism.” (page 63)

His words dedicated to the search for God need no explanation. The more one reads them, the richer we are, for we then see and feel the presence of God:

“So I say to you, seek God and discover Him and make Him a power in your life. Without Him, all of our efforts turn to ashes and our sunrises into darkest nights. Without Him, life is meaningless drama with the decisive scenes missing. But in Him, we are able to rise from the fatigue of despair to the buoyancy of hope. With Him we are able to rise from midnight of desperation to the daybreak of joy. St. Augustine was right – we were made for God and we will be restless until we find rest in Him.

Love yourself, if that means rational, healthy, and moral self-interest. You are commanded to do that. That is the length of life. Love your neighbor as you love yourself. You are commanded to do that. That is the breadth of life. But never forget that there is a first and even greater commandment, ‘Love the Lord thy God with all thy heart and all thy soul and

all thy mind.’ This is the height of life. And when you do this you live the complete life.” (page 64)

I would say that this particular passage is the jewel of his thoughts. People who have deviated their journey of life and are trapped into the abyss of darkness should read the luminous words of Dr. Martin Luther King to quickly return to the truth of life as did the Prodigal Son. He then concludes his thought in the following reflection:

“Love is the most durable power in the world. This creative force, so beautifully exemplified in the life of our Christ, is the most potent instrument available in mankind’s quest for peace and security.” (page 65)

There are several other passages that are worth reading and applying them in our personal as well as community lives.

Peace

In one of the chapters of the book entitled “peace,” he shares with us his vision and commitment to the world community.

“Hatred and bitterness can never cure the disease of fear; only love can do that. Hatred paralyzes life; love releases it. Hatred confuses life; love harmonizes it. Hatred darkens life; love illumines it.” (page 90)

The last chapter of the book introduces the reader to his “creed” of life, where excerpts from his speech delivered in Memphis, Tennessee, on April 3, 1968, is presented. Any attempt for interpretation of the actual passage will make no justice to his faith life and philosophy.

“I don’t know what will happen now. We’ve got some difficult days ahead. But it doesn’t matter with me now, because I’ve been to the mountain top. And I don’t mind. Like anybody, I would like to live a long life; longevity has its place. But I’m not concerned about that now. I just want to do God’s will. And He’s allowed me to go up to the mountain. And I’ve look over. And I’ve seen the promised land. I may not get there with you. But I want you to know tonight that we as a people will get to the promised land. And I’m happy tonight, I’m not worried about anything. I’m not fearing any man. Mine eyes have seen the glory of the coming of the Lord.” (page 94)

Courage to Pray

Համալսարան տարիներուս բացառիկ առիթն ունեցանք լսելու Ռուս Ուղղափառ Եկեղեցւոյ առաջնորդ դեմքերէն եւ այդ օրերու Լոնտոնի առաջնորդ Metropolitan Anthony of Sourozh-ին, որուն հոգեւոր ներկայութիւնը խորապէս տպաւորած էր ինձ ու անշուշտ ներագրած իմ աղօթքի կեանքին վրայ:

Այսու կ'ուզենք ներկայացնել իր հեղինակութեամբ "Courage to Pray" գիրքը: Գիրքի հեղինակութեան իր խորհրդածութիւններով առանձինն բաժին կը մասնակցէ նաև George LeFebvre.

Որպէս նախաբան առաջին հերթին կ'ուզենք ներկայացնել մեր պարզ ու համեստ խորհրդածութիւնը աղօթքի մասին եւ ապա անցնիլ ներկայացումին ամփոփ կերպով, հիմնականին մէջ Metropolitan Anthony Bloom-ի տեսիլքը:

ԱՂՕԹՔԸ ԶԱՍՏՈՒԱԾ ՓՆՏՌԵԼՈՒ ՍԼԱՔՆ Է

Աղօթքը զԱստուած փնտռելու ներքին անկեղծ փափաքն է: Մա հիմնական զգացողութիւն մըն է, որով կ'ուզենք գտնել արմատը մեր կեանքի, տուիչը մեր կեանքի: Այս զգացողութիւնը մեզ

կ'առաջնորդէ աղօթելու. այս պահուն կը հաստատուի կապը Աստուծոյ հետ, երկխօսութիւնը՝ Աստուծոյ եւ մարդուն միջեւ: Եւ ինչքան կը զարգանայ այս երկխօսութիւնը մեր եւ Աստուծոյ հետ, ապա այնքան եւս կը զգանք, որ կը բարձրանանք հոգեւոր կեանքի նոր մակարդակի մը վրայ: Աղօթքը այս հասկացողութեամբ ալ ներքին վիճակ մըն է՝ ուղղուած առ Աստուած եւ նոյնժամայն ուղղուած աշխարհին:

Ուրեմն, աղօթքին մեկնակէտը Աստուած է, որը մեզմէ կը պահպանէ կենտրոնացում եւ յարատեւութիւն, որպէսզի առանց յապաղումի եւ շեղումներու հասնինք մեր նպատակակէտին՝ յաջողեցնելու համար մեր կապը Աստուծոյ հետ: Խորքին մէջ ճշմարիտ եւ իրական աղօթքը կը սկսի Աստուծոյ հետ հանդիպման պահէն սկսեալ, իսկ մինչեւ այդ կատարուածը նախապատրաստութիւնն է: Այնպէս, ինչպէս ինքնաթիռը մինչ իր թռիչքը իր ուժերու առաւելագոյն լարումով կը պատրաստուի բարձրանալ տիեզերք, ահա այդ ձեւով ալ պատրաստութիւն կը կատարուի մեր էութեան մէջ: Եւ յանկարծ դէմ առ դէմ ենք Աստուծոյ հետ. աղօթքի պահն է այդ:

20 Մարտի, 2013
Քենթրրբերի

ԱՂՕԹՔԸ՝ ՄԱՐԴԸ ԿԸ ՏԱՆԻ ՀՈՐԻԶՈՆԷՆ ԱՆԴԻՆ

Աղօթքը՝ մարդը կը տանի հորիզոնէն անդին: Ուրիշ խօսքով՝ աղօթքը մեզ կ'առաջնորդէ ըմբռնելու, հասկնալու եւ վայելելու ոչ միայն տեսանելին ու շօշափելին, այլեւ անտեսանելին՝ Տիեզերքը իր բոլոր ստորոգելիներով: Իսկ անտեսանելիներու մէջ կայ Անտեսանելին, որ Աստուած ինք է եւ որուն ներկայութիւնը կրնանք զգալ, ապրիլ, վայելել միայն աղօթքով: ...Աղօթքը կը սկսի մտքէն եւ մինչեւ սիրտը տանող ճանապարհորդութիւնը նախապատրաստութիւնն է աղօթքի: Յովհաննէս Ոսկեբերան Հայրապետ երբ կը խօսի աղօթքի այս երկրորդ հանգրուանի մասին, կ'ըսէ. “When you discover the door of your heart, you discover the gate of heaven.” Ահա այս պահուն հետ կը սկսի աղօթքի կեանքին ամենէն խորհրդաւոր պահը, երբ անհամբեր կը սպասենք դիմաւորելու անտեսանելի դրացին (the invisible neighbor) Աստուած Քրիստոս: Ճշմարտապէս, աղօթքի այս կեանքը մեզ կը տանի նաեւ հաւատքի դրան առջեւ, որովհետեւ մէկ երեւոյթ է խօսիլ հաւատքի մասին, եւ մէկ այլ երեւոյթ է ճշմարտութիւնն է՝ աղօթքի առաջ-

նորդութեամբ հասնել հաւատքի այն մակար-
դակին, որուն համար բառերով տուած բացատ-
րութիւնը բաւական չէ:

20 Մարտի, 2013
Քենթրրբերի

Հեղինակը մեզի կը ներկայացնէ շուրջ երե-
սուն ենթավերնագրերով իր մտորումները, որոնց
ոչ բոլորին է որ պիտի անդրադառնանք այն
սպասումով, որ սոյն աշխատանքը հետաքրքրու-
թիւն պիտի առաջացնէ, որ անհատը ինք փնտռե-
զիրքը եւ ըմբռնի ներկայացուած խորհրդա-
ծութիւնները:

Առաջին ենթավերնագրով - “A Discovery,” հե-
ղինակը աղօթքը կը սահմանէ հետեւեալ բառե-
րով.

*“Prayer is the search of God, encounter with God,
and going beyond this encounter in communion. Thus
it is an activity, a state and also a situation; a situa-
tion both with respect to God and to the created world.”*
(page 5)

*Prayer is born of the discovery that the world has
depths; that we are not only surrounded by visible
things but that we are also immersed in and pene-
trated by invisible things. And this invisible world is
both the presence of God, the supreme, sublime rea-
lity, and our own deepest truth.”* (page 5)

In his second reflection entitled “A Triple Relationship,” the author makes this definition. “Prayer is the relationship between man the visible and the invisible x.” (page 6)

When speaking of the “Encounter” as the centrality of prayer, Metropolitan Bloom gives us an enriching reflection: *“Each creature knows God in his own way. Each one of us knows God in our own way which no one else will ever know unless we tell them. And at the same time because human nature is universal, each encounter is exemplary. It is a revelation to all of what is known personally by each.”* (page 9)

As I read the words of the Metropolitan, then I feel in the depths of my heart the movement of new life. I say this for I know for a fact that his words convey to us the way of life adopted by him, a life’s journey with God. Hearing has been significant for him; *“In order to hear, we must not only led our ears, but also try and understand the meaning and intention of the words. Hearing means bowing our heads in humility which is capable of accepting what the other person is sowing on the ground of our mind and heart. This is the true meaning of the word ‘humility.’ The word comes from the Latin ‘humus,’ fertile soil, that soil which we no longer notice because we are so used to it...”* (page 11)

In a different passage, the Metropolitan calls on us to attain humility to embrace humility in its fullest

sense. I personally would say that those people who feel humility as virtues are truly happy, for they pass on that virtue to the young generation.

Metropolitan Bloom shares with us the following message about humility. *“Humility is obedience. The Latin word obaudire means both to listen and obey. We must listen in order to hear and profit by what we hear. This is the proper attitude to God, total attention because we must hear him, and the desire, determination to receive his message and profit by it, that is to say be transformed, changed, to stop being what we are and become what we are called to be.”* (page 12)

As I read the reflections of the Metropolitan, I feel as if I am in the presence of a spiritual teacher who leads us to prayerful life. He guides us to prayer through meditation, which certainly is one of the most uplifting moments to connect with God and humankind. *“We must seek for God in us and ourselves in God. This is a work of meditation which we should engage in every day all through our lives.”* (page 19)

Another description of prayer which I find it most fascinating and true is the following, which I would like to share with the reader: *“A Father of the Church tells us that prayer is like an arrow. It is always capable of flying, or reaching its target, of piercing through resistance, but it only flies if it is shot from a good bow by a strong hand. It only hits the bull’s eye*

if the archer's aim is steady and accurate. And what our prayer lacks is often this strength of spirit, the sense of the seriousness of our situation.” (page 25)

As I revise my notes reading this book, I feel in the depths of my heart a rich sense of gratitude toward the Metropolitan, for I know for fact that his words are coming from the heart. His faith is immense and invites us to live the Word of God thoroughly: *“The world of God is powerfully creative, it reaches beyond the depths of our souls, it is life and can give us life, because it is God Himself speaking.” (page 38).*

In one of the reflections entitled “Prayer and Our Neighbor,” he gives us an inspiring interpretation of prayer and our relationship with the neighbor. In it, he sees what God has entrusted to us all. *“Our prayer has a priestly function. We should sacrifice our own ego. We are a royal priesthood called to make all things holy. We condemn the evil we see done, but the doer is our brother and we must pray and live and die for him.” (page 49)*

In the words of the Metropolitan, prayer “erases the barrier between us and God.” I fervently believe in this approach. “When we pray, we then understand and feel that we are not abandoned. On the contrary, as we pray, we then feel the touch of the Almighty. For God is always holding our hand and directing our steps to the truth of life.

I will end the presentation of the book “Courage to Pray” with two additional passages. One is dedicated to the Church and the other to definition and role of the sacraments.

Here is the statement about the Church. “This is the Church, a chosen community, whose members are not chosen for privilege but for duty.” And finally, the statement about Liturgy and the sacraments. *“The liturgy is a school for spirituality, it is a situation and an encounter with God and the world in God...In the sacraments we come face to face with God not only through the world and its invisible grace but also through visible things. The waters of baptism become the primordial waters of life and also the water promised by Christ to the Samaritan woman. In the bread and wine which have already become the body and blood of Christ, we prefigure the day when God will be all in all.”* (page 61).

“Courage to Pray” co-authored by Georges LeFebvre to me is a prayer book in itself. As we immerse our soul in this book, we then live the total spiritual transformation, which leads us to be a new person.

The second part of the book entitled “Courage to Pray” has a new title – “Lord Stay With Us.”

In his introduction, Georges LeFebvre leads us in a deep reflection recalling a message by a Russian pilgrim. *“He was probably right, the teacher who once told me that everyone has a mysterious prayer*

within him and does not know where it comes from, but that it presses everyone to pray however he can and in the way he knows.” (page 69).

The author’s advice is clearly extended to us in the following statement: *“Turning inwards individualistically is isolation, we become persons in relationship with others. But we can only truly turn to others by turning to God. In him alone can our relationship with others teach their proper depth.” (page 69)*

In the introduction, we are given the proper understanding of love for our neighbor. *“If we wish to see our neighbor as we should, we must see him as he is in the eyes of God. Only then can we love him. This is why it is necessary to see ourselves in the eyes of God.” (page 70)*

Georges LeFebvre shares with us most inspiring reflections, which deepens within us the necessity of connecting to God: *“Prayer is an end to isolation. It is living our daily life with someone.” (page 73) “Praying is living our whole life as a communion with the Lord.” (page 74)*

As I read all of these, I truly feel that my heart is filled with spiritual joy and peace. The author inspires me with the richness of his heart, which has turned into the house of God. Thus, his ultimate purpose remains one, to give us the taste of the presence of God within us. *“Believing in God is to live with his presence at the core of our act of faith. Faith is measured not by the believer but by the object of belief.*

In him and through him faith becomes all that it is. He is present in it. He lives in it and gives it life. Faith is taken up into fullness. At the heart of our faith, we already apprehend his presence and know that we should believe in him totally. Our faith is stronger than all things because it is of another order.” (page 119)

In his writings faith is explained thoroughly and understood as the spiritual tool to see and feel God. *“We do not put our trust in our own faith, but in God in whom we believe.” (page 120)*

As a final note from Georges LeFebvre, I would like to share with the reader the following passage: *“Our self-awareness is then bound to be a prayer... Prayer is being. It is not something added on, it is being aware of what we are. It is and remains our deepest truth even when we walk in darkness.”*

God speaks to us through the hearts of devout people of great faith. I can say it loud and clear that God has spoken to me through the heart of Anthony Bloom and Georges LeFebvre, who have lived the Christian faith to the fullest and have paved the way for me and for many the way of prayer and light: God.

25 Years of Guiding the Christian East Bartholomew Apostle and Visionary

John Chryssavgis

This is a book which unfolds the inner spirituality of an outstanding Church leader, which I had the privilege of meeting personally a number of times. It has been several years since my last meeting with him and as I have read this book by John Chryssavgis, I certainly felt his most empowering presence. His humility has been and remains as the ultimate spiritual treasure for all who have met him once or multiple times. What is most astonishing is that just by being next to him, one can surely feel the holiness of a great pastor, who humbles himself and inspires us all with the love of God speaking through his heart as a living message.

Pope Francis, in the introduction of his book speaks about His Holiness Patriarch Bartholomew with great admiration and genuine respect. *“I have found a profound spiritual sensitivity in Patriarch Bartholomew toward the painful condition of humanity today, so profoundly wounded by unspeakable violence, injustice, and discrimination. We are both greatly disturbed by the grave sin against God, which seems to increase day by day, that is the globalization of indifference toward the defacement of the image of God in man. It is our conviction that we are called*

to work toward the construction of a new civilization of love and solidarity.” (page XI)

I have read the book few years ago and since then, I have been quoting his words of wisdom in many of my sermons and writings. And I have to admit that the book itself gives us a full understanding of who this pastor is and how enriching his life’s journey has been. Walking through the turbulent times of his life’s journey he became stronger in faith and grew in the unthinkable context of patience. I vividly remember my first meeting with him closely as he visited the Mother See of Holy Etchmiadzin on the occasion of the 1700th anniversary of Armenia’s acceptance of Christianity as a state religion. Then I translated his message from the newly consecrated St. Gregory the Illuminator Armenian Church of the capital city of Yerevan, in the year November 2001.

I would say that it would be an injustice to the cause to try introducing the book in a short writing. However, I would expect that this rather concise approach and attempt will generate interest to read the book and connect to a noble pastor, and be inspired with the journey of his life.

When asked the question “How do you contemplate your future?” his response is enlightening: *“Everyone is born with an inner destiny... I envision my future full of struggle and mission. Those of us who are called to become interpreters of the noblest*

ideology, the philosophy of the Nazarene, have greater obligations ahead of us. I foresee the words "struggle" and sacrifice in my life. . . That is my task as a clergyman in the future. A modern clergyman should not reject science and its conclusions; instead, the clergyman should integrate science and religion. Wherever the clergyman serves, he should develop social, humanitarian, and ethical programs. That is my goal for the future... Finally, the clergyman must have a cross, a martyrdom before his eyes, never surrendering to the temptations of the Sirens – namely, love of self and love of this world. These are the things I contemplate with regard to my future, my destiny, which is to serve my sweet Jesus Christ and the church as His body." (page XXVI)

Bartholomew has been a leading pastor of the Christian East. His words reflect the urgency of dialogue with the world: "Orthodoxy must be in constant dialogue with the world. Otherwise, it will no longer be the "Catholic" and "ecumenical" Church but instead be reduced to a "ghetto" on the margins of history."

In his speeches, he reminds us the words of Athenagoras, when he was presented by Meliton to the Vatican, where he addressed Pope Paul VI. *"Perhaps it is a matter of divine inspiration. For centuries [we] have not communicated with one another. Behold, now [we] are revealing a mutual desire and wish for exchange and encounter. This wish is*

none other than the Lord's command and the Christian people's nostalgia." (page 42)

To this statement and future encounters with Church leaders, he makes a firm message: *"Our hope flows from the firm conviction that Orthodoxy, adhering to the witness of the one, undivided, church of the apostles, the fathers, and the ecumenical councils, shows the way not to the past but to the future."* (page 73)

There are numerous reflections made by the Ecumenical Patriarch, which clearly define his belief in the unity of the Church.

The author of the book gives us the full biography of Bartholomew in a very fascinating approach. Any person who may not have seen the Pontiff can see in every step of his life the future Patriarch and above all, God's plan for him.

Bartholomew's vision of the Church conveys to us the true character of the Church. He truly sees the sanctity of the Church as it may have been the dream of the Almighty God:

"The Church is not just a historical event; it is only a divinely established, albeit static institution; it is not a lifeless rule of faith. It is more than these. It is the dynamism of history. It is life." (page 102)

Bartholomew's spirituality is most uplifting. His deep understanding of the priesthood is not only explained in words alone, but lived thoroughly. At his ordination, Meliton addresses him with these words:

“You are approaching to receive God’s grace. That is all that matters. That is what is ultimately decisive. But in order for this to occur, you must first empty yourself, you must make space for grace. Empty yourself, humble yourself, and above all make room for divine grace.” (page 114)

There is one reason why I chose this passage from the book. He kept the message of his bishop and followed Christ with love and humility.

The ecumenical patriarch has been a highly revered Church leader and throughout his ministry, he has met with almost all religious and world leaders with dignified presence and message. His statements of faith were related to the life of humanity and the creation:

“To commit a crime against the natural world is a sin. For human beings to cause species to become extinct and destroy the biological diversity of God’s creation; for human beings to degrade the integrity of the earth by causing climate change, stripping the earth of its natural forests, or destroying its wetlands; for human beings to injure other human beings with disease or contaminate the earth’s waters, its land, its air, and its life, with poisonous substances... these are sins.” (page 177)

However, it must be noted the theology of the Cross has always been the very core of his philosophy: *“The cross must be at the center of our vision.*

Without the cross, without sacrifice, there can be no blessing and no cosmic transfiguration” (page 191)

Bartholomew has been recognized as the Green Patriarch. I personally have witnessed his love for humanity and the creation, which God has graced on us.

In closing remarks, I would like to share with the reader the following message by Bartholomew.

“Our faithful are beginning to realize that the environment is simply one among many other issues to which the church must respond. In many ways, it is the most critical issue; it is the issue that defines all other aspects of our faith. The environment is not a secular or fashionable issue. It is at the very heart of what matters for the God who created our world and who assumed flesh to dwell among us.”

As I have been reviewing some of the underlined reflections by Bartholomew and reading about his encounters by distinguished Church leaders, I vividly remember Archbishop Iakovos, who has been a mentor for him. I am certain that Bartholomew has touched the hearts of many and have called them to walk with Christ.

Speaking of his great personality, George Stephanopoulos, makes this statement: “The power of the Patriarch’s personality is profound. His humility, dignity, empathy and energy have put him at the center of a worldwide network of religious and political leaders...Bartholomew has shined a light of reason and responsibility far beyond the humble walls of the patriarchate, revealing the living heart of Orthodoxy.”

“The Inner Voice of Love”

Henry J. Nouwen

Henry J.M. Nouwen has been one of my most favorite authors whose writings are the best reflections especially during the Lenten journey. Each of his reflections is like a multi-vitamin for the soul, which lead us to spiritual transformation.

With this write up, I would like to choose a few of his reflections and present them as rich nourishment for our soul and mind.

The book entitled “The Inner Voice of Love,” is a must-read book, which I highly recommend to own. In the introduction, he so sincerely expresses his agony in search of God: *“Intellectually I knew that no human friendship could fulfill the deepest longing of my heart. I knew that God could give me what I desired. I knew that I had been set on a road where nobody could walk with me but Jesus. But all this knowledge didn’t help me in my pain.”* (pages xv-xvi)

In the writings of Henry J.M. Nouwen, he shares with the reader a challenging thought – *“reclaim your identity.”* (page 5). Identity is a main ingredient which must be developed with our being. I cannot image that the human person can live a meaningful life devoid of identity. *“Reclaim your identity.”* This is a calling addressed to each of us by the author. Identity is a key spiritual element which leads us to have a purposeful life, but above all, a life with God.

I spoke about developing the identity, who in the words of the author, must be understood in unceasing prayer: *“A seed only flourishes by staying in the ground in which it is sown. When you keep digging the seed up to check whether it is growing, it will never bear fruit.”* (page 30)

The spiritual experience of the author is unique. And undoubtedly, as human beings, we all go through this experience. Here, the author presents to us a reflection with an interesting title: *“Find the source of your loneliness.”* (page 36) And when we read his words, then we must close our physical eyes, but open the door of our heart to seek the answer of our quest.

“The spiritual task is not to escape your loneliness, not to let yourself down in it, but to find its source. This is not so easy to do, but when you can somehow identify the place from which these feelings emerge, they will lose some of their power over you. This identification is not an intellectual task; it is a task of the heart. With your heart you must search for that place without fear.” (page 36)

Speaking of love, he shares with us enriching thoughts which need no further interpretation. *“When you “love” someone or “miss” someone, you experience an inner pain. When your deepest self is connected with the deepest self of another, that person’s absence may be painful, but it will lead you*

to a profound communion with the person, because loving each other is loving in God.” (page 63)

And as he continues his thought, he makes this powerful statement: *“God’s love is all the love you need, and it reveals to you the love of God in the other.” (page 64)*

In another reflection entitled “Be a Real Friend,” the author shares with us his deep spirituality. *“Real friends find their inner correspondence where both know the love of God. Their spirit speaks to spirit and heart to heart. Love between people, when given by God, is stronger than death.” (page 80)*

“Those you have loved deeply and who have died live on in you, not just as memories but as real presences.” (page 81)

Henry J. M. Nouwen inspires us with his rich spirituality. In a reflection entitled “Live Your Wound Through,” he strengthens in our being the ability to search our wounds and care for them. *“But do not be afraid. The simple fact that you are more aware of your wounds shows that you have sufficient strength to face them.” (page 109)*

The book itself speaks of the hidden fear in the heart of the author. In all of his reflections, one sees it clearly that he feels abandoned. However, in the last reflection of the book, he speaks to us about his victory over fear: *“I often wondered if God is real or just a product of my imagination. I now know that while I felt completely abandoned, God didn’t leave*

me alone. Many friends and family members have died during the past eight years, and my own death is not so far away. But I have heard the inner voice of love, deeper and stronger than ever. I want to keep trusting in that voice and be led by it beyond the boundaries of my short life, to where God is all in all” (page 118)

I truly admire the sincerity of the author. His reflections mirror our inner spiritual life. Often, we hide them, as has been the struggle by Henry Nouwen. However, there comes the moment when we are able to tell the truth. This is the very moment when God speaks to us loud and clear. This is the moment of spiritual transformation. And the message is strong, which must be lived and shared. God never abandons us.

ՄԱՐԳԱՐԷՆ

Տարիներ առաջ ընթերցած եմ Ճպրան Խալիլ Ճըպրանի «Մարգարեն» տիտղոսագրուած գրիքը անգլերէնով եւ առայսօր իմ հիացմունքն ու խոնարհումը իր անձի նկատմամբ որպէս աշխարհահռչակ բանաստեղծ կը մնայ աներեր: Հեղինակն այնքա՛ն խոհուն մտքերու հաղորդակից կը դարձնէ ընթերցողը, որ մեզի տրուած խրատականները անհրաժեշտ է ընթերցել քանիցս, որպէսզի թափանցենք մտքերուն ծալքերուն մէջ:

Այս անգամ կը կատարեմ հեղինակի կողմէ մարդկութեան հոգեւոր գանձարանի մէջ ներդրուած «Մարգարեն» գրքի հայերէն թարգմանութիւնը, գորս այնքան հարազատօրէն կ'արտայայտէ Ճպրան Խալիլ Ճըպրանի մտքին լոյսն ու կեանքի հետ համահունչ քայլելու հրաւեր դարձած պատգամները, որոնք ճշմարտութիւններ են: Թարգմանութիւնը կատարած է Հոգձ. Տ. Բագրատ Օ. Վարդապետը, որն իրօք կարելի է համարել կատարեալ, քանզի ընթերցողը ոչ միայն մօտիկէն կը ծանօթանայ հեղինակին ու անոր հաւատամքին - այլեւ՝ բառերուն մէջ կը գտնէ աստուածային ուժը:

Հոգեշնորհ Հայր Սուրբը երբ կը խօսի «Մարգարեն» գիրքի մասին, հետեւեալ գրառումը կը կատարէ. «Երբ կարդացի «Մարգարեն» գիրքը, սկսայ տարբեր տեսանկիւնէն դիտել Կեանքն ու Աշխարհը, Այդ ըսել չէ, որ հեռացայ իմ հաստքէս, այլ ընդհակառակը՝ աւելի խորացայ իմ մէջ համոզումը Կեանքի ու Աստուծոյ հանդէպ: Այս գրքի ամէն մի խօսքը մարգարիտ է, եւ արժէ ունենալ: Անոր մէջ պարունակած ամէն մէկ բառը ինքզինք արտայայտող ճշմարտութիւն է: Այս գրքին մէջ մարմնացած ՄԱՐԳԱՐԷՆ, նոր խօսք ու նոր իմաստ կը ներշնչէ Աւետարանէն յետոյ, որովհետեւ անոր բերած ճշմարտութիւնը, թէւ նոր չէ, սակայն սրտին խօսող եւ առինքնող է»:

Իսկ «Երկու խօսքի» աւարտին թարգմանիչ Հայր Սուրբը կը կատարէ հետեւեալ եզրակացութիւնը.

«Այս գիրքը անկասկած ընտանիքին գիրքն է, որովհետեւ հոն կան մարդկային ընկերութեան կեանքը խաթարող շատ մը հարցերուն լուծումները: Հոն կան ընտանիքին հետ կապուած հարցեր եւ անոնց պատասխանը: Այնտեղ կայ կեանքի հանդէպ խոր հասկացողութեան մէկ նշոյլը, զոր մարդս դարերէ ի վեր կ'որոնէ: Հոն կայ երանական ցանկութիւն՝ դառնալու այն

վիճակին, ինչպես Մարդը նախքան մեղքի սերմին իյնալը անոր սրտին մեջ: Ճաշակեցեք եւ տեսեք»:

Արդարեւ, թարգմանիչ Հայր Սուրբի աշխատանքը մարգարիտ կարելի է համարել իր տեսակին մեջ, քանզի անցեալ թարգմանութիւններու փորձին հետ ան կարելի չէ բաղդատել իր ներշնչողական ու բանաստեղծական թոյլքներով: Թարգմանութիւնն արուեստ է, թարգմանիչը բանաստեղծ պիտի ըլլայ, որպէսզի ոչ միայն բառերու իմաստը թարգմանէ, բայց աւելին՝ կարենայ ոգին հաղորդել: Ահա այստեղ է Հայր Սուրբին բանաստեղծութեան անվիճարկելի կարողականութիւնը:

Հեղինակը՝ Ճարան Խալիլ Ճըպրան, մեզ կ'առաջնորդէ դէպի Աստուած եւ կեանքի ճշմարտութիւնը՝ հոգեւոր ու բարոյական արժէքներու բովին մեջէն: Ան կը խօսի կարեւորագոյն արժէքներու մասին, որոնք եթէ առկայ չեն մեր էութեանը մեջ, ապա այդ կեանքը աննպատակ է: Ան կը խօսի սիրոյ մասին գեղեցիկ մուտքով մը եւ աւելի ուշ մէկ նախադասութեամբ կը հաստատէ իր համոզումը: «Սէրը՝ ինչպէս որ կը թագադրէ ձեզ, այնպէս ալ կը խաչէ»: Երբ կը խօսի խաչի մասին, ան պետք է հասկնալ ամբողջութիւնը քրիստոնէական բարոյական արժէքներու: Իր խրատականներուն մեջ յատուկ

վերնագիր է յատկացուած ամուսնութեան, որուն կը յաջորդէ նոր ենթավերնագիր՝ նուիրուած զաւակներու մասին: «Դուք կրնաք տալ անոնց ձեր սէրը, բայց ո՛չ ձեր մտածումները, որովհետեւ անոնք ունին իրենց խորհուրդները: Դուք կրնաք պահել անոնց մարմինները, բայց ո՛չ անոնց հոգիները, որովհետեւ անոնց հոգիները կը բնակին վաղուան տունին մէջ, զոր չէք կրնար այցելել, նոյն իսկ երազի մէջ: Դուք կրնաք ջանալ անոնց նմանիլ, բայց մի՛ տքնիք զանոնք ձեզի նման ընել: Վասնզի կեանքը չերթար դէպի ետ ու ոչ ալ կը յամենայ երէկուան հետ: Դուք աղեղներն էք, որոնցմէ ձեր զաւակները, որպէս ապրող նետ՝ կ'արձակուին»:

Այնքա՛ն ճշմարիտ է հեղինակին խրատը՝ տալու առաքինութեան մասին: Խորքին մէջ «Մարգարէն» անունը կրող այս Աւետարանաշունչ գիրքը միայն ընտրովի հատուածներով ներկայացնելը անարդարութիւն է: Բայց մեր համոզումն է, որ մեր ընթերցողները պիտի կարդան «Մարգարէն» իր ամբողջութեանը մէջ: Երբ կը խօսի տալու մասին, ան հետեւեալ մտորումը կը կատարէ.

«Այո բոլորը, զոր ունիք, օր մը պիտի տրուի ուրիշին, հետեւաբար, տուէ՛ք հիմա՛, որպէսզի տալու եղանակն ըլլայ ձերը եւ ոչ թէ ձեր ժառանգներունը»:

Հեղինակը լայն անդրադարձ կը կատարէ աշխատանքի մասին, որն արժէ ներկայացնել. «Աշխատանքը յայտնուած սէր է: Ու եթէ չէք կրնար աշխատիլ սիրով, այլ միայն դժկամութեամբ, աւելի լաւ է թողուք ձեր աշխատանքը ու նստիք տաճարին դրան առջեւ եւ ողորմութիւն ընդունիք անոնցմէ, որոնք կ'աշխատին հաճոյքով»:

Երբ խօսքը կը վերաբերի «ես»-ին, ապա ան հետեւեալ հաստատումը կը կատարէ. «Ովկլիանոս մըն է աստուած – եսդ քու մէջ եղող»:

Իրօք, բոլորիս մէջ է "աստուած"ները, գորս պէտք է խեղդել աղօթքով:

Հեղինակի մտորումները բոլորն ալ անխտիր կը կարօտին բացատրութեան եւ մեկնաբանութեան, եւ գրեթէ տող առ տող: Ան կը խօսի այնպիսի նիւթերու մասին, որոնք որպէս երեւոյթներ անքակտելի մասնիկն են մեր հոգեմտաւոր կեանքին: Եւ ինչքան պիտի ուզէինք բոլորին անդրադառնալ մէկ առ մէկ, ինչը որ անհնար է: Երբ կը խօսի «ինքնագիտակցութեան մասին», հեղինակը կը յորդորէ հետեւեալը.

«Մի՛ ըսէք «Ես գտած եմ ճշմարտութիւնը», այլ ըսէ՛ք «Ես գտայ ճշմարտութիւն մը»:

Հեղինակը բացառիկ սահմանում մը կը կատարէ զԱստուած ճանչնալու քայլի մասին: «Վասնզի մարդու մը տեսիլքը փոխ չի տար իր

թելերը ուրիշ մեկուն: Ինչպէս որ ձեզմէ իւրաքանչիւրը առանձին կը կանգնի Աստուծոյ Գիտութեան մէջ, նոյնպէս ալ ձեզմէ ամէն մեկդ առանձին պիտի մնայ զԱստուած ճանչնալու եւ երկիրը ընկալելու իր գիտութեան մէջ»:

Երբ խօսքը կը վերաբերի բարեկամութեան մասին, ան կը զարգացնէ իւրովի բանաստեղծականութեամբ. «Բարեկամութեան մէջ թող չլինի ոչ մէկ նպատակ, բացի խորացումէն հոգիին: Վասնզի սերը, որ կ'որոնէ ուրիշ ոչինչ, բայց միայն մերկացումը իր իսկ խորհուրդին, սեր չէ, այլ ծովուն մէջ նետուած ուռկան մը, ուր մնայն անպէտը կ'որսացուի: Լաւագոյնդ տո՛ւր բարեկամիդ: Եթէ ան պէտք է գիտնայ տեղատուութիւնը կեանքիդ ալիքներուն, թող որ ան գիտնայ նաեւ ողորդումը անոր: Վասնզի ի՞նչ է բարեկամը, զոր պիտի որոնես ժամավաճառ ըլլալու համար: Միշտ փնտռէ՛ զինքը ժամերը ապրելու համար»:

Ինչքան վերաքաղումը կը կատարեմ ընթերցումիս ժամանակ իմ գրի առած ստորագծուած խրատներուն, այնքան հոգեպէս անհանգիստ կը զգամ, քանզի պիտի ուզէի անդրադառնալ բազում խրատականներու: Այստեղ ի մասնաւորի կ'ուզեմ մէջբերել հաստուած մը աղօթքի մը.

«Աստուած մեր, որ թեւաւոր ինքնութիւնն էս, Քու կամքն է մեր մէջ, որ կը կամենայ: Քու

իդան է մեր մէջ, որ կը կ'ըղձայ: Քու փափաքն է մեր մէջ, որ պիտի վերածէ մեր գիշերները, որ քուկոյ են, ցերեկները, որ նաեւ քուկոյ են: Չենք կրնար որեւէ բան խնդրել քեզմէ, վասնզի Դուն գիտես մեր կարիքները նախքան որ անոնք կը ծնին մեր մէջ: Դուն ես մեր կարիքը: Ու տալով աւելի քեզմէ մեզի՝ Դուն կու տաս մեզի ամէնը»:

Այս աղօթքին մէջ կը տեսնենք հոգին բանաստեղծին, որ կ'ապրի անժամանակին մէջ: Յաջորդական էջերու մէջ հեղինակը խոհեր ունի նաեւ նուիրուած կրօնքին.

«Ձեր ամենօրեայ կեանքը ձեր տաճարն է եւ ձեր կրօնը: Ամէն անգամ, որ ներս մտնէք անկէց՝ ձեր հետ տարէք նաեւ այն բոլորը, որ ձերն են»:

Իսկ Աստուածճանաչման մասին իր մտածումներուն ծայքերուն մէջ կը կարդանք հեղինակի հաւատքի տարողութիւնը. «Ու եթէ պիտի ճանչնանք զԱստուած, ապա մի՛ ըլլաք հանելուկներու մեկնաբան: Աւելի նայեցէ՛ք ձեր շուրջը ու պիտի տեսնէք զԱյն, որ կը խաղայ ձեր երեխաներուն հետ: Ու նայեցէ՛ք երկինք ու պիտի տեսնէք զԻնքը, որ կը քալէ ամպերուն մէջէն, կը տարածէ իր թելերը կայծակին մէջ ու կ'իջնէ անձրեւի նման: Պիտի տեսնէք զԱյն, որ կը ժպտայ ծաղիկներուն մէջէն, յետոյ կը բարձրանայ ու կը շարժէ իր ձեռքերը ծառերուն միջով»:

«Մարգարէն» գրքի վերջին իր պատգամներով հազարապատիկ կը լուսաւորէ մեր ներքին աշխարհը: Անտարակոյս, «Մարգարէն» հեղինակին համար Աստուած ինք է, որուն մէջ կը տեսնենք ճաշակը Տիրոջ մշտնջենական այցին մարդկանց կեանքին մէջ. «Ու տակաւին դուք պիտի չցաւիք կոյր եղած ըլլալու համար, ոչ ալ արհեստաբար խուլ եղած ըլլալու համար: Վասնզի այն օրը դուք պիտի գիտնաք թաքուն նպատակները բոլոր բառերուն ու պիտի օրհնէք խաւարը այնպէս, ինչպէս պիտի օրհնէիք լոյսը»:

ՎԱԶԳԷՆ Ա. ՀԱՅՐԱՊԵՏ ՀԱՅՈՑ

1983 թուականին Գերագոյն հոգեւոր խորհուրդի նախաձեռնութեամբ հրատարակուեցաւ հոգելոյս «Վազգէն Առաջին – Հայրապետ Հայոց» գիրքը որուն առաջին բաժնին մէջ Վեհափառի կեանքն ու գործը ներկայացուցած է Կարապիտ Սուրենեանը, իսկ յաջորդական ենթաբաժիններով ընթերցողին կը ներկայացուին Վեհափառի 1973-1983 թուականներու ընթացքին արտասանուած պատգամներէն կարեւոր հատուածներ, ինչպէս նաեւ լուսանկարներ: Գիրքը միշտ գրասեղանիս է, եւ բազում առիթներով ընթերցումներու ընթացքին կատարած եմ քաղուածքներ, որոնք պարբերաբար մէջբերած եմ իմ քարոզներու ընթացքին, որպէս իմաստալից խօսքեր, որոնք անկասկած բոլոր ժամանակներու համար այժմեական են հայ քրիստոնեային համար:

Վազգէն Վեհափառը, իր էութեամբ ճշմարիտ մեծութիւն մըն է բոլոր ժամանակներու համար, քանզի իր խոհուն ներկայութեամբ պատգամ է յղած բոլորիս ճշմարտապէս հասկընալու համար կոչումը Աստուածաստեղծ մարդուն. «Նոյնանալ ժողովուրդին հետ որպէս

կենսաբանական էակ, նոյնանալ ազգին պատմութեան եւ մշակոյթին հետ որպէս բարոյական հոգեւոր էակ, նոյնանալ հայրենիքի հողին ու ջուրին հետ որպէս աշխատող-ստեղագործող էակ, վերջապէս նոյնանալ հայ պետութիւնը ամբացնող ու անոր ապագան պսակող իդէալներուն հետ որպէս կամեցող եւ կառուցանող քաղաքական էակ: Ահա մեր կարծիքով ճշմարիտ պատկերը ամբողջական հայուն» (էջ 11-12):

Կարպիս Սուրենեան յաջորդող էջերուն մէջ կը խօսի ի մասնաւորի ազգային արժանիքներու մասին եւ կը բաւարարուի մէջբերելով Վեհափառի սահմանումները.

«Ազգ մը չապրիր միայն իր նիւթական բարիքներով, չապրիր միայն իր մտքի եւ զգացումի արտայայտութիւններով, ինչպէս են արուեստներն ու գրականութիւնը, չապրիր միայն հանճարեղ անհատներու գործերով, այլ կ'ապրի նաեւ պատուի եւ արժանապատուութեան զգացումներով, իր «մենքի» գիտակցութեամբ եւ զոհաբերութեան ոգիով, իր ազատ եւ հպարտ ապրելու կամքով, մէկ խօսքով՝ իր բարոյական նկարագրով»:

Սուրենեան բացառիկ հմտութեամբ կը խօսի Վեհափառի անձին մէջ խտացած հոգեւորականի կոչումի մասին: Եւ այնքան շատ են

սահմանումները, որ կարելի չէ բոլորը ներկայացնել եւ ընթերցողը մօտեցնել Վեհափառի անձին ու մտածողութեան ու անոր մէջ ներգործող հոգեւորականի կոչմանն ու զգացողութեանը: Բաւական է այստեղ ներկայացնել Վեհափառի կողմէ արձանագրուած հետեւեալ հաստատումը. «Քրիստոս նոր Ակրոպոլ մը բարձրացուց հին քաղաքակրթութեան ակերակներուն վրայ: Մանաւանդ Պօղոս Առաքեալ հանդիսացաւ այն մեծ ճարտարապետը, հոգիներու ճարտարապետը, որ Յիսուսի սիրոյ լոյսով շաղախեց ու կառուցեց մարդկութեան նոր աշխարհը» (19):

Լուսաւորչի գահին բարձրացած Վազգէն Վեհափառի պատգամները շաղախուած են մեր ազգի ու եկեղեցւոյ գերագոյն ճշմարտութիւններու ու սրբութիւններու գիտակցութեամբ: Անոր խօսքերուն մէջ կը լսենք Աստուածութեան կանչը, համամարդկային ուժեքներու իրատականը, հայրենի դօղանջները, հողին արձագանգը եւ պատմութեան զգացողութիւնը, եւ երբ կը խօսի Ս. Էջմիածնի առաքելութեան մասին, ապա իր մէջ կը կարդանք իր ժողովուրդի հոգիին թրթռացումը. «Ազգ ու եկեղեցին չեն կարող գոյատեւել առանց պատմական արմատների, եւ հայ եկեղեցին կտրել Ս. Էջմիածնից՝ նշանակում է կտրել իր պատմական ար-

մատներից, եւ դա, հակառակ այսօրուայ ճառերին ու ժեստերին, վաղը կարող է առարկայականօրէն շատ վտանգաւոր հետեւանքներ ունենալ սփիւոքահայութեան ապագայի համար: Եթէ պատակտուի Հայաստանեայց առաքելական եկեղեցին, սփիւոքի հայութիւնն էլ անջատուի Էջմիածնից, փաստօրէն ի չիք կը դառնայ «Հայաստանեայց» բառի բուն իմաստը այստեղ» (37):

Յատկանշական է նաեւ Վեհափառի այս խօսքի շարունակութեան մէջ հայ եկեղեցւոյ դերը սփիւոքի մէջ եւ էքումենիք շարժման մէջ. «Հայ եկեղեցին չի կրնար անտեսել նաեւ իր գոյութեան ու առաքելութեան ազգային նկարագիրը: Մանաւանդ ի սփիւոս աշխարհի ցրուած հայ ժողովուրդի համար, հայ եկեղեցին իր ինքնուրոյն դաւանաբանութեամբ, աւանդութիւններով, իր ազգային լեզուով ու ծէսերով, իր անկախ ու ժողովրդապետական կազմակերպութեամբ, ազգապահպանութեան հզօր ազդակ ու ինքնապաշտպանութեան ամուր ւահան կը հանդիսանայ այսօր, երբ մեր ժողովուրդի աւելի քան կէսը եւ մեր նուիրապետական պատմական Աթոռներու չորսէն երեքը կը գտնուին մայր հայրենիքի սահմաններէն դուրս: Հետեւաբար եկեղեցիներու միութիւնը մենք կ'ըղձանք

իրականացած տեսնել հաստատվով, թե Քրիստոսով եւ ս. Աւետարանով մէկ է եկեղեցին, եւ թե պատմական ազգային եկեղեցիներու գոյութիւնը, այնպէս ինչպէս անոնք կան այսօր, չի հակասեր եւ չի ժխտեր Քրիստոսով մէկութիւնը ընդհանրական եկեղեցիին» (41):

Վեհափառի բոլոր պատգամներուն մէջ առկայ է Յարութեան խորհուրդը: Ան իր կեանքը խմորած է Քրիստոսի Յարութեան շունչով եւ այն հաստատած ճշմարտութեան ժայռին վրայ:

«Հսկեցէ՛ք եւ արթո՛ւն մնացէք, որ յարութեան յոյսը չմարի ձեր հոգիներէն ներս: Յաւետապրելու տենչով է, որ մարդ կը գերազանցէ ինքն իրեն, կը դառնայ շինող, ստեղծագործող, կը դառնայ արարիչ, կը դառնայ անմահ: ... Առանց յաւետապրելու յոյսին, մարդ կը մեռնի մահէն իսկ առաջ, այդ յոյսով, սակայն, ան կ'ապրի մահէն ալ անդին» (43):

Գիրքը ունի իր գլխաւոր ենթաբաժանումները եւ բոլորին որպէս կարելոր նախաբան կը ներկայացնենք Վեհափառի խօսքը՝ նուիրուած ժամանակին.

«Վասնզի, մեր տեսակէտով, էականը այն չէ, թէ ի՞նչ է ժամանակը ինքն իր մէջ, թէ առարկայական իրականութեան կը համապատասխանէ՞ ան, թէ՛ պարզապէս մարդկային զգայականու-

թեան մէկ կերպն է, այլ էականը այն է, թէ անսկիզբ ու անվախճան ժամանակին յաւիտենական տեւողութեան մէջ ամէն մէկս մեր ժամանակը ունինք... Եւ ահա մեծ հարցումը՝ ինչպէ՞ս ապրիլ մեր ժամանակը (45):

Որոշապէս իր այս խօսքին մէջ կը հանդիպինք մեծ մտածողին ու փիլիսոփային, որուն մէջ կարելի է տեսնել մարգարէաշունչ անձնատրութիւնը:

Գրքի առաջին մասը վերնագրուած է «Աղօթք եւ խօսք», որուն տակ ներկայացուած են զանազան նիւթեր, որոնց ամբողջութիւնը կը խտացնեն իրենց մէջ Վեհափառի ամբողջ ներաշխարհը: Եւ քանի որ այս գիրքը չափազանց հարուստ է իր խոհերով, գրքի ներկայացումը պիտի կատարենք երկու յաջորդական ելոյթներով կամ տեսագրութիւններով:

«Աղօթք եւ խոկում» ենթավերնագրի տակ ներկայացուած Վեհափառի խոհերը ունեն իւրայատուկ տիտղոսագրումներ, եւ գրեթէ բոլորն ալ պիտի ներկայացնենք յաջորդաբար:

«Քրիստոսի Յարութեան խորհուրդը մի՛ փորձէք թափանցել մարդկային մտքի չափանիշներով, կաղապարներով: Միայն սիրտն է, այսինքն մարդկային հոգու յոյզերի աշխարհը, որ կարող է մեզ բաց անել արահետները՝ դէպի կատարները յարութեան հրաշքի: Այն սիրտը,

որի առաջին զարկով սկիզբ է առնում մեր կեանքն այս անցաւոր, այն սիրտը, որ կարող է լուսոյ խորան դառնալ եւ լուսաւորել ու առաջնորդել մեր գործերը, մեր մտքերը բոլոր, այն սիրտը, որ կարող է մարդուն դարձնել բարի սերմերի սերմանացան, մարդկային աշխարհի անդաստաններում» (49):

Ինչքան դժուար է մեկնաբանութիւն կատարել Վեհափառի խօսքերու մասին: Այստեղ, որոշապէս կը կարդանք Վեհափառի հաւատքին խորութիւնը.

«Երկինքը պատմում է Աստուծոյ փառքի մասին»: Այս ենթավերնագրի տակ Հայոց Հայրապետը կը խօսի գիտութեան եւ հաւատքի միջեւ կարծուած հակասութեան մասին. «Ոմանք կարծում են, թէ հակասութիւն կամ հակամարտութիւն կայ գիտութեան եւ հաւատքի միջեւ: Մենք չենք հաւատում դրան, որովհետեւ գիտութիւնը ինքը ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ մարդկային մտքի թռիչքը, կարողութիւնը՝ յայտնաբերելու բնութեան օրէնքները եւ կիրառելու դրանք մարդկային կեանքի բարօրութեան համար: Իսկ նիւթական բնութիւնը իր բոլոր օրինաչափութիւններով անբաժան մասն է կազմում աստուածային արարչագործութեան, եւ

հետևաբար մեր օրերի գիտութեան յայտնաբերումներով՝ առաւել պայծառանում է փառքը Աստուծոյ» (51):

Մասնայատուկ կերպով մեզի կը ներկայացնէ Ս. Էջմիածնի խորհուրդը, որպէս համաքրիստոնէական մեծագոյն արժէք: Ինչքան պիտի ուզէինք ամբողջութեամբ ընթերցել եւ ներկայացնել Վեհի հաւատամքը: Կը բաւարարուինք ընթերցողին ներկայացնել միայն այս սահմանումը. «Բոլոր այն գիտնականները, Հայաստանում թէ արտասահմանում, որոնք պեղում, ուսումնասիրում են մեր անցեալը, պեղում են հայ ժողովրդի ոգեկանութեան աղբիւրները, ամէն քայլափոխին հանդիպում են Քրիստոսի լոյսի ցոլքերին: Առանց այդ լոյսի իմացումի կարելի չէ հայ ժողովրդին ճանաչել, կարելի չէ հայ մշակոյթը հասկանալ» (54):

«Մեր ժողովրդի պարագային, իրար հանդիպեցին Քրիստոսի լոյսը եւ մեր ոսկեդարը, մէկը միւսից անբաժան, մէկը միւսով շաղկապուած, մէկը միւսով պայծառացած» (54):

Յաջորդաբար մեզի կը ներկայացուին հետեւեալ վերնագրերով ներկայացուած Վեհին պատգամները.

«Աստուած հետը ըլլայ»,

«Տէ՛ր, եթէ զշրթունս իմ բանաս...»,

«Աներեւոյթ մի ուժ դրեց իր դրոշմը մեր ճակատին»,

«Յիսուս քարոզեց արդարութիւն եւ հասարակութիւն»,

«Թող փշրուեն սրտերը քարե»,

«Հոգին՝ միատեղ աճումը Աստուածայինի եւ մարդկայինի»: Այստեղ Վեհը կը զարգացնէ իր ընկալումը «Աստուած եւ մեր ժողովուրդը» վերտառութեամբ:

«Ով ուզում է մեծ լինել, թող լինի սպասաւոր»,

«Մերը երբէք չի կորչում»,

«Հայ եկեղեցին՝ մէկ մարմին, որու անդամներն են մեր ժողովուրդի բոլոր զաւակները անխտիր»,

«Ազատութիւնը մի՛ գործածէք իբրեւ պատրուակ չարութեան եւ անկարգութեան»,

«Արմատ ամենայն չարեաց արծաթսիրութիւնն է»,

«Զլինել խօսքի վաճառականներ»,

«Սրբալոյս միւռոնը»,

«Մարդը եւ նրա մեծ Յոյսը»,

«Հայ մշակոյթը շաղախուած Քրիստոսի լոյսով»,

«Ստուգութիւնը մեր անմար յոյսի»,

«Բարի լոյսը» հայկական,

«Բոլոր եկեղեցիները միեւնոյն խորհրդաւոր մարմնոյ անդամներն են»,

«Հայ եկեղեցին եւ իր առաքելութիւնը»: Այս ենթավերնագրի տակ առանձինն տիտղոսագրումով Վեհափառը կը ներկայացնէ նաեւ մէկ այլ պատգամով. «Սփիւոքի հայութեան գոյատեւման ամենաամուր եւ ամենաազգային հիմքը»: Բնական է՝ այստեղ խօսքը կը վերաբերի հայ եկեղեցիին:

«Մեղք է Ս. Էջմիածինը»,

«Ս. Էջմիածին՝ միակ վեմը հայ եկեղեցու միութեան»,

«Ոչ մէկ հայ Հայ եկեղեցիէն դուրս չպետք է մնայ»,

«Գալիքը չպետք է վարակուի անցեալի մեղքերով»,

«Նոր մի «եղիցի լոյս» մարդկային հոգու տիեզերքում»,

«Մեզանից ամէն մէկը հայ է երեք հազար տարիներից ի վեր»:

Գրքի առաջին մասը այստեղ կ'աւարտուի: Վերնագրերը արդէն մեզ կը ներշնչեն, թէ ինչպիսի բովանդակութիւն ունին անոնցմէ ամէն մէկը: Եւ մտածումը ունեցանք, որ այս գրքի երկրորդ մասը ներկայացնելէ յետոյ ընթերցումներու յատուկ շարք մը յատկացնենք հանրութեան ներկայացնելու համար Վեհափառի հաւատքի ու աղօթքի կեանքը, որովհետեւ իր

պատգամները կարծեք գրած է բոլոր ժամանակներուն մէջ ապրող հայ քրիստոնեային համար: Աւելի ուշ մտադիր ենք նաեւ գեթ ամփոփումներով ներկայացնել անոնց անգլերէն թարգմանութիւնները, որպէս հոգեւոր մարգարիտներ: Ինչքան կը խորանանք Վեհափառի մտածումներուն մէջ, այնքան մեր մէջ կ'ապրինք այն զգացողութիւնը, որ դեռ շատ փոքր ենք իր ներկայութեան որպէս հայ եկեղեցւոյ սպասաւոր:

Յաջորդիւ պիտի ներկայացնենք գրքի երկրորդ մասը՝ «Յոյզ եւ տեսիլք հայրենական» վերնագրուած:

Աւելի ուշ, յաջորդական տեսագրութիւններով պիտի ներկայացնենք նաեւ հետեւեալ ենթավերնագրերը.

Երրորդ մաս. «Մտածումներ, խոհեր»,

Չորրորդ մաս. «Աշխարհաց խաղաղութիւն»:

ՎԱԶԳԷՆ Ա. ՀԱՅՐԱՊԵՏ ՀԱՅՈՑ ԳԻՐՔ ՉՈՐՐՈՂԴ

Բ. Գ. Դ. Հատուածներ:

Հոգեւոյս Վազգէն Ա. Ամենայն Հայոց Հայրապետի Գիրք Չորրորդ-ի Բ. Մասը վերնագրուած է «Յոյզ եւ տեսիլք հայրենական», որտեղ հայրապետը առաջին հերթին կը խօսի «Ազգապահպանման առաքելութեան ճանապարհին» վերնագրով զանազան նիւթերու մասին: Ան խօսելով Սփիւռքի մասին՝ մասնաւոր կերպով կ'ընդգծէ Հ.Բ.Ը.Միութեան դերն ու առաքելութիւնը սփիւռքահայութեան կեանքին մէջ: Այնուհետեւ ան կը խօսի այնպիսի նիւթերու մասին, որոնք որոշակի նշանակութիւն ունին մեր հոգեւոր ու ազգային ինքնութեան կազմակերպմանը ընթացքին, ինչպիսիք են «Հայոց ազատագրական պայքարը»՝ Աւարայրը: Այստեղ Վեհափառը կը խօսի նաեւ Լիբանանի մասին, որպէս «Հայաշունչ, հայախօս ու հայական» համայնք մը Սփիւռքի իրականութեան մէջ: Ան մեզ կը յիշեցնէ նաեւ «Հայաստանի աշխարհագրական դիրքի» մասին: Մասնայատուկ նշանակութիւն ունի Վեհափառի խօսքը արտասանուած Փարիզի մէջ, 27 Մայիս 1979 թուակա-

նին: Իր խօսքը ամփոփուած է հետեւեալ սահմանումին մէջ. «Սարդարապատի յաղթանակը՝ հիմնաքարը բոլոր հնարաւոր Հայաստաններու»:

Վեհափառի համար որոշակի է եղած հաստքի ու հայոց լեզուի պահպանումը:

«Ազգը պահողը հաւատքն է ու լեզուն», եւ երբ կը խօսի հայ հոգեւորականի առաքելութեան մասին, ան ունի իր խորը համոզումը. «Հոգեւորականը որեւէ կողմի պէտք չէ պատկանի»:

Առանձնակի նշանակութիւն ունի Վեհափառի խօսքը՝ նուիրուած Ծիծեռնակաբերդին.

«Ծիծեռնակաբերդը Թաբոր լեռն է մեր ազգին, մանաւանդ հայաստանցիներուն, ուր բոլոր հայերը առանց խտրութեան, հոգեւին կը միաձուլուին, կը պայծառակերպուին, կը թօթափեն իրենց վրայէն ամէն տեսակի տարբերութիւններ, հեռաւորութիւններ: Այստեղ բոլորի սրտերը կը տրոփեն նոյն զարկով, բոլորը կը դառնան մէկ մարմին, մէկ կամք, մէկ ճակատագիր» (132):

«Եւ կը քալեն հայերը ինքնավստահ ու լաւատես, վերանորոգելով նաեւ իրենց ուխտը հայրենաշէն ստեղծարար աշխատանքի, ամէն օր, ամէն ժամ ա՛լ աւելի շէն եւ ա՛լ աւելի ծաղկեալ դարձնելու համար արեան հեղեղներու գնով ձեռք բերուած այսօրուան Մայր երկիրը

Հայոց, որ իրականացած երազն է մեր անթիւ անհամար գոհուած սերունդներուն, եւ ամենափառաւոր յուշարձանը՝ նուիրուած անոնց սուրբ յիշատակին» (132):

Վեհափառը որոշակի պատգամ է ունեցած նոր սերունդներու դաստիարակութեան խնդրի կապակցութեամբ: Իր գրքի երկրորդ մասին մեջ Վեհափառը կը քննարկէ նիւթեր, որոնք բոլոր ժամանակներու համար են խօսուած.

«Ինչպէ՞ս յարգել Վարդանանց հերոսներու յիշատակը», «Ինչպէ՞ս վերացնել հայ եկեղեցու ներքին բաժանումը Միացեալ Նահանգներում»:

Հոգեւոյս Վազգէն Ա. Վեհափառը ունեցած է բացառիկ խոնարհում Խրիմեան Հայրիկի անձին նկատմամբ: Խօսելով Հայրիկի մասին՝ ան կը պատգամէ հետեւեալը.

«Հայ մարդ, յիշի՛ր դու միշտ երկաթի շերտփը Հայոց Հայրիկի»:

Վազգէն Ա. Հայոց Հայրապետի չորրորդ գրքի երրորդ հատուածը վերնագրուած է «Մտածումներ, խոհեր»: Այս ենթավերնագրի տակ Վեհափառը կը խորհրդածէ մասնայատուկ թեմաներու մասին: «Հայ ժողովուրդը եւ իր Մայր եկեղեցին» ենթավերնագրով ան կ'ընդգծէ դերն ու առաքելութիւնը հետեւեալ խօսքերով.

«Հայաստանեայց Առաքելական եկեղեցին, մայր դաստիարակը համայն հայ քրիստոնէայ

ժողովրդի, իր պատմական առաքելութեան ողջ ընթացքում մնացել է հաստատ ու հաւատարիմ Քրիստոսի Աւետարանին, սուրբ ասանդութեանց եւ Տիեզերական առաջին երեք ժողովների ուսմունքին, ժողովներ, որոնք վերջնապէս ամուր հիմքերն էին դրել ուղղափառ վարդապետութեան» (153):

«Այնպէս է, որ Հայաստանեայց եկեղեցին եղել է ու մինչեւ այսօր էլ մնացել է նաեւ պաշտպան հայրենեաց: Այսպէս է, որ Հայաստանեայց եկեղեցին իր ժողովրդի հետ 1915-ին գերեզման է իջել ու երեք տարիներ յետոյ Մարդարապատի հերոսամարտով իր ժողովրդի հետ յարութիւն է առել, մի հերոսամարտ, որի ոգեշնչող ուժն է հանդիսացել Սուրբ Էջմիածինն իր Հայրապետով ու քաջարի միաբաններով» (153):

Այստեղ Վեհափառը նուիրած է յատուկ խորհրդածութիւններ նուիրուած ազգի մեծանուն ազգայիններուն, որոնց շարքին են Ալեք Մանուկեան, Մարիետա Շահինեան:

Չափազանց յատկանշական է Վեհափառի խօսքը նուիրուած մայրերուն, վերնագրուած հետեւեալ ձեւով՝ «Բոլոր մայրերը կոյս են»:

«Ո՞ր հայր, ի տես նորածին իր երեխային, չի բացականչեր՝ հրա՛ջք, եւ պահ մը իր կնոջ մէջ չի տեսներ պատկերը սուրբ կոյս Մարիամին:

Այո՛, բոլոր ծնունդները հրաշքներ են, բոլոր մայրերը կոյսեր են:

Կինը, մայրութեամբ վեր կը բարձրանայ մարմնականի պայմանէն ու կը պսակուի ծննդեան հրաշքի լոյսով: Կը զգայ իր իր էութեան մէջ սարսուռը արարչագործութեան ու ծունկի եկած իր ծնած երեխայի աջեւ, կը տեսնէ անոր մէջ պտուղը Աստուծոյ շնորհաբաշխ ուժին ու տեսիլքը կ'ունենայ նմանուելու գՅիսուս ծնող սուրբ Կոյսին:

Ահա հոգեկան հիմնական ճշմարտութիւն մը մայրութեան մասին, որ իբրեւ հիմք պէտք է ծառայէ, կը խորհինք, մեր բոլոր դատումներուն՝ ընտանիքին եւ ընտանեկան կեանքի վերաբերեալ:

Գիտութիւնը, իր բոլոր յայտնաբերումներով ու հաստատումներով, կը մնայ դերին մէջ՝ ծննդեան հրաշքին մարմնական մեքենականութիւնը եւ գոյատեւման պայմանները հետազօրտողի ու բացատրողի: Սակայն հրաշքը կը մնայ հրաշք, անիմանալի խորհուրդ: Աւելին, գիտութեան լոյսի ներքեւ հրաշքը կը դառնայ առաւել հրաշալի:

Հրաշալիքը ծնունդի եւ սրբութիւնը մայրութեան, ահա հիմքը ընտանիքին: Զի ընտանիքն է խորանը այդ հրաշքին եւ աղբիւրը մայրական սրբութեան» (164):

Հոգելոյս Վեհափառը եղած է մշակութասէր անձր. «Ազգերը կ'արժեն այնքան, ինչքան նրանց մշակոյթը»:

«Զի ազգերը կ'արժեն այնքան, ինչքան կ'արժեն նրանց հոգեւոր գանձերը, նրանց ազգային մշակոյթը: Առանց ազգային ոգեկանութեան եւ սեփական ինքնատիպ մշակոյթի, չկան ազգութիւններ բառի ամբողջական իմաստով: Եւ այս է գաղտնիքը մեր եկեղեցու եւ ժողովրդի գոյատեւման, մանաւանդ վերջին հազար տարիների ընթացքում, թէեւ տեւապէս հրոյ ճարակ դարձան մեր երկիրը ներխուժող անհոգի ամբակների տակ եւ կորցրին գրեթէ ամէն ինչ ու իրենց մարմինն իսկ նահատակեցին անհաւասար հերոսական մարտերում, սակայն, տոկալով բոլոր այդ դաժան պայմաններին, շարունակեցին վառ պահել ջահը ազգային ոգեկանութեան, շարունակեցին պայքարը «վասն հաւատոյ, վասն հայրենեաց», միշտ հաւատարիմ Քրիստոսի պատգամին՝ «զհոգին մի՛ շիջուցանէք» (173):

Պատմական ճշմարտութիւն ու փաստ է, որ Վազգէն Ա. Հոգելոյս Վեհափառը դարձաւ խորհրդանիշը Ս. Էջմիածնի առաքելութեան: Անհրաժեշտ է կարդալ Վեհափառի խօսքը՝ ուղղուած Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսին, 6 Յուլիս, 1977-ին.

«Հայ եկեղեցւոյ միութիւնը եւ հայ հաւատացեալ ժողովրդի ազգային միասնութիւնը հնարաւոր է հաստատել հայրենի հողի վրայ խարսխուած Սուրբ Էջմիածնի Ամենայն Հայոց Հայրապետութեան վեմին վրայ, որուն հաւասարագոր ուրիշ հեղինակութիւն կամ կեդրոն չէ եղած եւ չի կրնար ըլլալ:

Հայ եկեղեցւոյ նուիրապետական կառոյցի կեդրոնը Ս. Էջմիածինն է: Կիլիկեան կաթողիկոսութեան եւ Երուսաղէմի ու Կ. Պոլսոյ աթոռները, Սուրբ Էջմիածնի՝ դէպի սփիւռք երկարած թելերն են, գործակիցներն են, ամէն մէկը իր իրաւասութիւններով, իր ներքին կանոնադրութեամբ եւ իր աշխատանքի բաժինով: Խախտել պատմականօրէն հաստատուած այս նուիրապետական կառոյցը՝ կը նշանակէ անխուսափելի կերպով ստեղծել տեսապէս տազնապալի կացութիւններ եւ պառակտումներ, ինչպէս եղաւ վերջին քսան տարիներու ընթացքին: Անբնական է եւ անկանոն՝ պատկերացնել մէկ ու անբաժան Եկեղեցի մը երկու հաւասարագոր գլուխներով: Մէկ ու անբաժան մեր եկեղեցւոյ նուիրապետական կառոյցը իր ներքին հաւասարակշռութիւնը եւ կարգապահութիւնը կը կորսնցնէ ամէն անգամ, երբ նոյն նուիրապետական կառոյցին մէջ տեղ ունեցող Աթոռ մը կը փորձէ տեղը գրաւել Եկեղեցւոյ բուն ու միակ

գլուխին՝ ձգտելով իր իշխանությունը տարածել իր մասնատր Աթոռի սահմաններէն դուրս» (179):

Վեհափառի այդ խօսքը ընթերցելէ յետոյ կ'ուզեմ կատարել հետեւեալ խորհրդածությունը.

«Ս. Էջմիածնի ճշմարտությունը թերագնահատել կը նշանակէ մերժել Աստուծոյ տուած մեծագոյն պարգեւը, որը գրաւականն է մեր գոյութենականութեան: Սուրբ Էջմիածին - պարզ անուն մը չէ սա. այս անունը կը բացատրէ Աստուծոյ էջքը Մայր հողի վրայ, Աստուծոյ ներգործությունը մեր ազգի կեանքին մէջ: Մենք պիտի գուրգուանք Աստուծոյ կողմէ մեզ տրուած մեծ պարգեւին՝ Ս. Էջմիածնի, որը մեր առջեւ կը բանայ ճանապարհը յաւերժութեան մեծ պարգեւին՝ Ս. Էջմիածնի:

Ժամանակներու հոլովոյթին հետ նոր պատգամ մը կը բերէ Ս. Էջմիածինը մեր ազգի գաւակաց: Այսօր, Ս. Էջմիածինը պատգամ կը կարդայ բոլորիս՝ խոնարհելու իր սուրբ խորանին առջեւ, մանաւանդ պատմական այնպիսի ժամանակահատուածի մը ընթացքին, երբ արտաքին դժնդակ պայմանները ամէն օր եւ ամէն ժամ վտանգ կը սպառնան է՛ւ մեր երկրին, է՛ւ ժողովուրդի գոյութեան: Ս. Էջմիածինը մեր կեանքը ապահովագրող աստուածային ներկայությունը կը շարունակէ մնալ»:

Հոգեւոյս Վազգէն Ա. Վեհափառի Չորրորդ գրքի 4-րդ մասը վերնագրուած է «Աշխարհաց խաղաղութիւն»:

Գրքի այս մասը համեմատաբար կարճ է, ուր արձանագրուած են Վեհափառի խոհերը՝ նուիրուած աշխարհի խաղաղութեան: Պիտի բաւարարուինք մեջբերել միայն մէկ հատուած, որ իր մեջ կ'ամփոփէ Վեհափառի ամբողջ մտածողութիւնը, նուիրուած խաղաղութեան.

«Հայաստանեայց եկեղեցին եւ մենք՝ բոլոր հայերս, որ ի Հայաստան եւ որ ի սփիւռս աշխարհի, առաւելապէս պէտք է աղօթենք ու գործենք խաղաղութեան դատի յաղթանակի համար, որովհետեւ բազում դարեր շարունակ ծանրօրէն ապրել ենք ողբերգութիւնները վայրագ արշաւանքների, բռնակալ տիրապետողների եւ յաճախ զանգուածային կոտորածների: Ապրել ենք ահաւոր ազգային աղետը 1915-ի Ցեղասպանութեան: Այո, մենք՝ հայերս, չպէտք է մոռանանք անցեալի դառն փորձութիւնները եւ մեր հայրենիքի աշխարհագրական դիրքը: Անկախ եւ վեր ամեն հատուածական դիրքաւորումներից կամ գաղափարախօսական նկատառումներից՝ ամեն հայ մարդ, որ որ գտնուի աշխարհում, պարտաւոր է պաշտպանը հանդիսանալու միջազգային խաղաղ գոյավիճակի,

միշտ մտահոգուած արդի մեր վերածնուած Մայր Հայրենիքի ճակատագրով» (196):

Հոգեւոյս Վազգէն Ա. Հայոց Հայրապետը ոչ միայն հեղինակաւոր հոգեւոր առաջնորդն է Հայոց մէջ, այլեւ ան համաշխարհային առումով մեծութիւն մըն է: Իր խոհերը մեզի կը ներկայացնեն համամարդկային արժէքներու գիտակցութիւնը: Այս գիրքը բաւական է զգալու համար աննման Վեհափառի սրտին թրթռացումը: Անոր հոգին մշտապէս կը սաւառնի Միաձնաէջ Մայրավանքի երկնքին վրայ, ուրկէ կը լսուին իր լուսեղէն պատգամները, որոնք ինչպէս նետ-աղեղը թռիչք կ'առնէ, այդպէս ալ իր պատգամներու լոյսին տակ կը հասկնանք մեր անցեալ պատմութիւնը, ներկան եւ ի մասնաւորի վաղուան արշալոյր, որուն ճարտարապետները դառնալու կոչումը պարտ ենք ունենալ: